

La Bucovina com a metàfora

per Xavier Montoliu Pauli

Fox Filip Brauner, *Filip Brunea* (1898-1977); Paul Antschel, *Paul Celan* (1920-1970); Ervin Appelfeld, *Aharon Appelfeld* (1932), i Norman Manea (1936) provenen tots d'una mateixa contrada, la Bucovina, una regió històrica que va quedar dividida després de la Segona Guerra Mundial i que és un mosaic paradigmàtic de llengües i cultures des de temps immemorials. A més, també comparteixen l'experiència de la persecució i de les deportacions a càrrec del nazisme i dels seus col·laboradors.

*

[Paul Celan, «He sentit dir». *De llindar en llindar*. Barcelona: LaBreu, 2012. Traducció d'Arnau Pons.]

PAUL CELAN

HE SENTIT DIR

He sentit dir que hi ha
dins l'aigua una pedra i un cercle
i per damunt de l'aigua un mot
que posa el cercle al voltant de la pedra.

He vist el meu àlber davallar a l'aigua,
he vist com el seu braç feia per agafar-se dins la fondària,
he vist les seves arrels contra el cel implorant nit.

No l'he seguit,
només he recollit de terra aquella engruna
que té la forma i la noblesa del teu ull,
t'he tret del coll la cadena de sentències
i n'he orlat la taula on ara era l'engruna.

I no he vist més el meu àlber.

*

AHARON APPELFELD

TSILI

Aquella mateixa nit els soldats van irrompre a les cases i les van saquejar. Els terribles gemecs i els xiscles pujaven fins al cel. Però a la nena, qui sap per què, no la van tocar. Potser no la van veure. S'havia amagat al cobert de l'eixida, entre les bótes i els sacs. Sabia que havia de guardar la casa, però la por va ser més forta que ella. Esperava en secret que una veu propera la cridaria. L'univers era ple de xiscles, lladrucs i trets. Esporuguida, anava repetint els mots que el vell li havia ensenyat. El xiuxiueig la va assossegar i es va adormir.

Va dormir hores i hores. Quan es va despertar era de nit i regnava un silenci absolut. Va treure el cap per damunt els sacs i va descobrir la llum del cel a través de les escletxes del cobert. Amb les mans repenjades a terra, va incorporar-se. El fred li havia embalbit les cames, eren dos fusos glaçats. S'hi va fer fregues. El dolor li punxava les plantes dels peus.

Va passar una bona estona així, amb les mans repenjades a terra i contemplant el cel. Mentre escoltava, els llavis se li van entreobrir i murmuraven:

—A qui haurem de retre comptes?

[...]

Per primera cop es trobava en plena nit. Quan era petita, tancaven els porticons molt d'hora, i de més gran no la deixaven sortir de fosc. Eren les primeres tenebres que palpava amb les mans. Va sortir del cobert i es va dirigir a mà dreta, al camp. De sobte, al costat de les tiges immenses del blat de moro es veia petita, i el cel, altíssim. Es va aturar per escoltar la remor del fullam. El vent era suau i la tenebra fresca li alleujava la set. Els camps de blat de moro esponerós i arrengherats s'estenien a dreta i esquerra amb tanques ça i lla.

[...]

Un home es va acostar a la Tsili i li va dir:

—D'on ets?

Ho va dir en judeoalemany. S'assemblava a en Marek, més alt i més jove.

—D'aquí —va contrastar.

—No ho entenc, has nascut aquí? —va dir l'home.

—Això mateix.

—Quina llengua parlàveu a casa teva?

—Procuràvem parlar alemany.

—És curiós, a casa també —va dir obrint uns ulls com unes taronges. Els meus avis encara parlaven ídix. M'agradava aquesta llengua.

*

[Filip Brunea-Fox, «L'ull de vidre». *Els meus reportatges*. Bucarest: Eminescu, 1979. Traducció de Corina Tulbure i Xavier Montoliu Pauli.]

FILIP BRUNEA-FOX

L'ULL DE VIDRE

Vaig conèixer un tipògraf que va perdre, en un accident, un ull i per aquest motiu, la feina. Quin ajut va rebre durant el temps necessari per poder cuidar l'ull destruït, i després com li va facilitar el període de baixa la seguretat social, és un capítol a banda, que desenvoluparem en un altre moment. [...]

No parlarem de la paperassa, ni del temps perdut, etc. Seria un altre capítol. I un bon dia el jornalero —un individu prim i tímid— va fer una aparició triomfant. Havia trobat l'ull de vidre. Només que, a partir d'aquest moment, van passar-li una sèrie de peripècies, i d'aquí, el drama. El desgraciat tot just acabava d'entrar «en contacte» amb la generositat de les oficialitats.

Quan els companys el van veure, no van poder amagar la sorpresa: li havien regalat una «peça» d'un altre color. És a dir, tenia un ull blau —el bo— i un de verd —el postís. Com dos botons desaparellats. Dues mirades: una de natural —tendra, humana; l'altra postissa —malvada, ferotge com de tigre.

Va anar a canviar-lo. Més paperassa, empenyaments, baralles. Finalment va tornar amb un ull semblant a l'altre, però més gran. Assolia un aspecte macabre. L'ull escampava una llum dolça —com l'ànima del pobre treballador—; l'altre assetjava, assassí.

Hauria suportat aquest fet si l'asimetria no hagués despertat l'horror i la burla. La tercera vegada va pensar que l'havia encertada. El problema era només que cada vegada que s'ajupia, li queia el globus de vidre. Tenia sort que no es trencava, però l'havia de collir de terra i netejar-lo amb la màniga de la bata. I reinstal·lar-lo a l'òrbita, la qual cosa provocava la repulsió callada dels altres.

El martiri va durar uns quants mesos. Hauria pogut evitar-se si els senyors funcionaris i els senyors metges haguessin estat més comprensius i haguessin tingut un què d'humanitat davant del patiment i de les necessitats dels seus semblants.

*

[Norman Manea. *La cinquena impossibilitat* (llibre electrònic). Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2015. Traducció de Xavier Montoliu Pauli.]

NORMAN MANEA

LA CINQUENA IMPOSSIBILITAT

A cinc anys, quan em van deportar a Transdnièster, juntament amb tota la població jueva de Bucovina, jo només parlava romanès. Juntament amb mi, en el meu primer èxode enllà del Dnièster, es va exiliar també la llengua romanesa.

Al camp de concentració vaig aprendre el jiddisch de la gent gran que hi havia al meu voltant i l'ucraïnès dels nens de la contrada. Després de ser alliberats per l'Exèrcit Roig, vaig anar durant un any a una escola primària, en llengua russa, sota les autoritats soviètiques. El 1945 vaig tornar a Romania, i vaig continuar l'escola en llengua romanesa, naturalment, mentre els meus pares em van buscar, ben aviat, un professor particular que em fes classes... d'alemany. El que ens havia passat durant els anys d'horror al Transdnièster procedia, inicialment, del Berlín de Hitler, ho sabien prou bé, però també sabien, tot i no que no eren persones gaire cultivades, distingir entre contingent i permanent, entre odi i cultura. L'hebreu, el vaig estudiar només un any, pels volts dels tretze, quan havia de ser admès, amb solemnitat, entre els «homes» de la tribu, però, sorprenentment, encara avui n'apareixen alguns residus quan menys m'ho espero... Durant el batxillerat vaig aprendre francès i vaig oblidar força el rus, tip d'aprofundir en una llengua que em semblava que ja coneixia prou bé. A més, el rus havia esdevingut la llengua dels «ocupants»; per contra, el francès em vaig obligar a perfeccionar-lo durant els anys d'adolescència, perquè em facilitava el contacte amb la premsa i amb els llibres occidentals.

Però a la pràctica, aquesta difusa potencialitat plurilingüística no ha multiplicat les meves possibilitats d'expressió. No vaig aprofundir en els coneixements passatgers i relativament superficials que havia anat adquirint, de manera que cap de les llengües per les quals havia vagarejat va arribar a ser, de debò, la llengua interior. Avui, la remor de l'inconscient «cosmopolita» es fa sentir només en excepcionals moments privilegiats, quan, sense saber-ho, em brollen a la memòria, de cop i volta, les frases que calen per a un diàleg eventual amb alguna d'aquestes llengües estrangeres que em són més o menys familiars. Llengües estrangeres, tanmateix, tot i que parcialment accessibles.

La llengua-domicili ha restat, al cap i a la fi, una de sola.

[...]

Per a l'escriptor, un exiliat per excel·lència, la llengua és la seva placenta. Molt més que per a qualsevol altre «estranger» en el seu propi país, la llengua esdevé per a l'escriptor no només una conquesta lenta i exaltant, sinó la legitimització, el domicili espiritual. A través de la llengua, se sent arrelat i lliure, perquè així pot agermanar-se amb els seus interlocutors potencials d'arreu. La llengua representa la ciutadania veritable, el seu sentit de pertinença -la casa i la pàtria de l'escriptor. Ser exiliat també d'aquest refugi últim i essencial comporta el desballestament més brutal de l'ésser, aquella «cremació total» (*Holokaustos*) que colpeix el moll mateix de la creativitat.

*

[Paul Celan, «Davant d'una espelma». *De llindar en llindar*, Barcelona: LaBreu, 3a ed. 2014, p. 61. Traducció d'Arnau Pons.]

PAUL CELAN

DAVANT D'UNA ESPELMA

D'or repujat, talment
com m'ho vas ordenar, mare,
he modelat el canelobre, del qual,
tot enfosquint, ella s'alça cap a mi, enmig
d'hores que s'estellen:
la filla
del teu estar morta.

Esvelta de figura,
una ombra fina d'ulls d'ametlla,
boca i sexe
voltats d'una dansa de bèsties vingudes d'un endormiscament,
ella aixeca el vol des de l'or que es bada,
se'n puja envers
el capdamunt de l'ara.

Amb llavis
velats per la nit
pronuncio la benedicció:

En nom dels tres
que es fan la guerra fins
que el cel se submergeix dins la tomba dels sentiments,
en nom dels tres, els anells dels quals
em brillen en el dit cada cop
que deixo anar els cabells dels arbres dins l'abisme
perquè una onada més rica travessi brogint la fondària,
en nom del primer dels tres,
el qui va llançar un crit
quan va caldre viure allà on abans que ell ja havia estat la seva paraula,
en nom del segon, que va mirar i plorar,
en nom del tercer, que pedres
blanques amuntega al centre,
jo t'absolc
de l'amén que ens eixorda,
de la llum glaçada que l'orla,
allà on, tan alt com una torre, entra en el mar,
allà on, grisa, la coloma
picoteja els noms
més ençà i més enllà del morir:
Ets i seràs, ets i seràs, ets i seràs
l'infant d'una morta
consagrat al no de la meva enyorança,
casat amb una esquerda del temps,

davant la qual em va portar la paraula materna,
perquè una sola vegada
s'estremeixi la mà
que des de sempre m'estreny el cor!

*

[Norman Manea. *La cinquena impossibilitat* (llibre electrònic). Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2015.
Traducció de Xavier Montoliu Pauli.]

NORMAN MANEA

LA CINQUENA IMPOSSIBILITAT

A Celan em lliguen no només Bucovina o el Transdnièster, que han marcat de manera diferent el nostre destí. L'alemany de Celan ja era una llengua exiliada, arribada a la Bucovina de l'antic imperi austrohongarès des de Viena, no des de Berlín. Amb el sentit propi de la frivolitat i la felicitat juvenils, va definir el curt període que va viure a Bucarest com el «període del *calembour*», perquè sentia sovint que tenia un avantatge injust en comparació amb els seus amics escriptors de Romania, a causa de la seva llengua. Ionesco va afirmar que, probablement, si s'hagués quedat a Romania, Celan hauria estat un escriptor molt bo, però que, a França, havia esdevingut un escriptor més important...

[...]

Establert a París, no a Viena, Berlín o Zuric, Celan va continuar escrivint en el seu alemany exiliat.

[...]

Escriure en la «llengua dels botxins» significa molt més que la contradicció que amb tanta vehemència pronuncia. La impossibilitat possible no només remet a la història de segles de persecució i a la seva convergència en la «solució final», sinó també al verí «cultural» que, més d'una vegada, els genis creadors nacionals han transmès amb lleugeresa culpable als «al·lògens» que van continuar -paradoxa reiterada i gens incomprensible- admirant-los com a lectors i deixebles de l'escriptura. El poeta no pot escriure si no és en la llengua de la seva poesia, fins i tot quan, diu Celan, «la llengua és l'alemanya i l'escriptor és jueu»... Heus ací una «impossibilitat» que l'art fa possible, necessària, meravellosa.

*

[Fragment de l'al·locució pronunciada en motiu de la recepció del premi de literatura de la ciutat lliure hanseàtica de Bremen, per Paul Celan (1958). Traducció d'Arnau Pons.]

PAUL CELAN

DISCURS DE BREMEN (fragment)

El paisatge d'on vinc —per quines voltes!, però existeixen de debò, les voltes?—, el paisatge d'on vinc per trobar-los els hauria de ser desconegut a la majoria de vostès. És aquell paisatge en què van trobar llar una part gens menyspreable de les rondalles khassídiques que Martin Buber ens ha contat a tots de bell nou en alemany. Era —si encara puc completar aquest esbós topogràfic amb allò que just ara se m'apareix davant dels ulls, des de molt lluny—, era una contrada on vivien persones i llibres.

Aquest article ha estat presentat el 28 de novembre de 2014 a L'Espai Betúlia de Badalona, en l'acte del Dia del Traductor